

LÍRAI NAPLÓ

NÉMETH ISTVÁN

ARACSI SZITAKÖTŐK

Föl kell tekernünk a kocsi ablakait a betóduló por miatt. Visszafelé jövet lemérjük az utat: a kövestől, azaz a törökbecse—beodrai műúttól kereken hat kilométer. Aki ebben a nyakig érő porban és hógutát okozó kánikulában vállalja a tizenkét kilométeres kitérőt, az előtt le a kalappal. Csakhogy amikor nekivágtunk, nem tudtuk, mire vállalkozunk. A híres romok — híresek-e vajon? —, mint valami délibáb, lebegtek a zöld tengeri, a kukoricatenger fölött. Ezek a romok csalogattak bennünket. A romok romantikus vonzása.

Évtizedekkel ezelőtt jártam már az aracsi romoknál. Legelőször Beodrán találkoztam ezekkel a történelmi kövekkel. Pontosabban egy jókora, faragott mészkődarabbal, ami az aracsi romtemplomból vándorolt be a faluba. Egy nagykapu oszlopa mellé ásta le a gazdája, kerékvetőnek. A környékbeli parasztok kocsiszámra hordták hosszú évtizedeken át a rom tégláit, köveit. Aztán amit nem húztak szét, a megmaradt falakat, falrészeket, úgy-ahogy konzerválták a régészek. Til-tul, nagyjából.

Az aracsi apátság, mint azt az okos könyvek följegyezték, középkori műveltségünk egyik fellegvára volt, és nemcsak a török hódoltság után került ilyen állapotba, amilyenben jelenleg is van, már Nagy Lajos király édesanyjának is ki kellett nyitnia bugyellárisát vagy jó hatszáz évvel ezelőtt, hogy romjaiból helyreállíttathassa. De akkor még volt miért helyreállíttatnia. Emberek, szerzetesek éltek falai között. Ezek a falak örökre eltűntek. Csak az egykori kolostor templomának a falaiból maradt meg ez-az. A főbejárat homlokzata. A torony egy része. A főhajó néhány oszlopa. A szentély.

Ezeket a romokat most galambok lakják, egy méhraj, a romokat körülvevő csalánost és gazfészket pedig szitakötők. Bánát talán minden szitakötője ide menekült, itt húzódott meg. Valami tervük lehet ezekkel a romokkal. Nem mondom, hogy alattomos tervük, talán épp angyali tervük. Ha majd annyian lesznek, hogy a szárnyukra emelhetik a romokat, hogy fölrepüljenek vele egy rózsaszín felhőuszályra. Mert itt, a földön úgysem kell már senkinek.

Minden rom, egy nyári kemence romja is, szomorúságot kelt az emberben, a mulandóság, az elmúlás érzését. Ennek a romokban levő pusztatemplomnak a látványa — nevezték így is — még valamiféle sérelmet is. Már azokban, akik a fullasztó hőség és por ellenére elzarándokolnak a lábaihoz, a romok lábaihoz. Azokban, akik származásuk és művelődésük folytán érzelmileg erősebben kötődnek ezekhez a romokhoz, mint, mondjuk, egy perui indián, aki legfőbb turistaként vetődhet el erre.

De mit talál és mit tudhat meg itt egy turista, ha véletlenül útba ejtené az aracsi romokat? A romokat meg sem közelítheti. Csalánerdő, burgying, áttörhetetlen bozótos veszi körül. Egyetlenegy csapás, ösvény nem vezet hozzá. Ha el is jutott idáig a kíváncsi turista — most porban és hőségben, ősszel sártengeren át, télen szügyig érő hóban —, szomorúan fordulhat vissza.

Mi csak azért is áttörünk a bozótoson, nem a virtus, az elkeseredés hajtott bennünket. És láttunk, amit láttunk. És míg elértük a nyár hevében izzó falakat, lassan megbékéltünk sorsunkkal. Megbékéltünk azzal, ami a szemünk elé tárult. Azzal, ahogy az évszázados, nemes romokat lassan birtokába veszi nem az enyészet, hanem a tenyészet. Ahogy benövik a faragott köveket a fűvek meg a fák. Éppúgy, mint az inkák ősi templomait az őserdő.

Hacsak a romok köré telepedett szitakötőhadak végre nem hajtják angyali tervüket.

LEVÉL SVÁJCBA

Idestova fél éve, hogy rendszeresen közreadom ezeket a föltételezen „lírai naplónak” nevezett jegyzeteimet, mégpedig nemcsak a *Hid*-ban, itt-ott a lapjainkban is, még ha azokban nem is a szokásos gyűjtőcím alatt. Nem mondhatnám, hogy valami nagy visszhangra találtak. Ha maga a *Hid* főszerkesztője nem biztatna, tán már abba is hagytam volna. Pedig megpróbáltam bennük egy-két olyan szót, gondolatot elejteni, elrejtteni, amelyek talán nemcsak engem, egye-

dül csak engem foglalkoztatnak. De ezek a szavak és gondolatok feneketlen kútba dobott kövek: nem tudnak visszhangot verni. Legföljebb baráti csipkelődést: „majd megírod a lírai naplódban!” Természetesen ezt nem panaszként mondtam: úgy sincs kinek panaszkodnom. Most azért fogtam hozzá, hogy valamiféleképp válaszolhassak egy Svájból érkezett levélre. Mert mégis volt visszhang, valahol valakit mégiscsak szíven ütött egy szavam, ami, persze, nemhogy megváltoztatná meggyőződésemet, miszerint szavunk feneketlen kútba dobott kő, hanem csak megerősíti azt: a külföldi visszhang, ha mégoly szerény is, nemhogy pótolná, kárpótolná, éppenséggel ijesztőbbé, még süketebbé teszi a hazai csendet. Egy jegyzetemre válaszol a baseli levélíró, egy kis jegyzetemre, amelyben a haldokló nyelvről medítálok egy szavunk kapcsán. Arról, miként lett egy, külföldön dolgozó hazánkfia ajkán a „sózórásból” „sódobálás”. És hogy mi rejlik e módosulás, szókorcsosodás mögött. Levélíró ki mondja: „népünk egész huszadik századi tragédiája”. És a haldokló nyelvről szóló jegyzetem egyik mondatát parafrázálva megkérdi: „Miről ismerhető fel a haldokló író?”

Talán a mellébeszélésről, mondom én most.

Nagyon tömören ez a válaszom június elsején keltezett levelére. Leveléért, a levelében feszegetett kérdéseieért köszönet. Válaszomat, tudom, nem tartja kielégítőnek, de mert nem szeretnék a mellébeszélés bűnébe esni, abbahagyom. Már csak azért is, mert a mellemnek szegezett kérdést nemcsak nekem szánta. Gondolom, nemcsak nekem. Bár nagyon jól tudom, hogy a kérdés súlya mással, más író-társammal meg nem osztható.

HÍR HAZULRÓL

G. hozta a hírt, aki a nyár egy részét odahaza tölti. Estefelé, ahogy szekereznek be a faluba, valahol a falu szélén egy fiatalasszonyt pillantanak meg három aprósággal. Nem volt ebben semmi különös, tulajdonképpen akkor figyeltek föl rájuk, akkor vették őket észre, amikor valósággal megrohmozták azt a magányos, öreg eperfát az országút szélén. Amikor falni kezdték annak a fának földre, porba hullott gyümölcsét, az epret. Úgy, mint a sáskák. Úgy, mint ha aznap még nem ettek volna egy falatot sem. A szekeres hangosan megjegyezte: „Ezeknek alighanem ez a vacsorájuk!”

G. nem fűzött kommentárt a hírhez, így nem tudom, hogyan hatott rá, mit válthatott ki belőle; engemet fölka-vart. Én voltam

eperszedő, én ettem epret, néha kenyérral is, mert úgy jobban ízlett. Nem mondom, hogy vacsora helyett ettem volna. De volt idő, amikor nem voltunk túlságosan messze attól, hogy vacsora helyett is. A szegény ember az eperfa termését vándortöporthyúnek nevezte. Valóban az is volt: a vándorok eledele, „töporthyúje”.

Meztelen talpam ma is emlékszik a kövér eprekre, ahogy a nyár forró porában rájuk lép. Nem szándékosan, mint egy kövér hernyóra. Terítve volt a föld eperrel, kikerülhetetlen sok eper volt. Bezárták belőle a libák, a kacsák, megkótyagosodtak tőle.

Eperszedők járták a falu utcáit, az országutakat is nagy eperfák szegélyezték. Nagy ponyvakkal, rudakkal, edényekkel, dézsákkal. Szedték, szedtük az epret. Az óriási eperfa, ami az udvarunkban állt, évente többkazányi cefrét adott. Az eperpálinka volt a legolcsóbb ital, a „dudibrandy”.

Volt fekete eper, fehér eper, s volt tarka is, rózsaszínű. Az eper édes volt, mint a méz. A földre hullottat meglepték a méhek. Akárcsak eleven parázsra lépett volna az ember, ha az eperszemmel együtt egy méhecskét is összetaposott a lába.

Hirtelen ez jut eszembe a hazulról érkezett hírről. Késő este ülök a tévé előtt, de nem tudja lekötni a figyelmemet a műsor, pedig Kosovóról beszélnek, folyton azt a fiatalasszonyt látom három porontyával, ahogy megrohamozzák az eperfát. Ahogy a vacsorájukat falják az országút szélén, a nagy fa alatt. Ahogy lefújják az eperszemekről a port, mielőtt bekapnák. Vagy le se fújják, mert olyan éhesek.

Ezt a fiatalasszonyt látom a három gyermekével. Érzem, hogyan uralkodik el rajtam nemcsak a sírhatnék, az önsajnálát is. Talán nem is azt a szerencsétlen fiatalasszonyt siratom már, és nem a három éhes gyereket, hanem azt a kisiút, aki egykor voltam, aki az édesanyja száraz gallyért küldött az utcára, hogy aznap is begyűjthasson a leves alá.

A HALOTTAK SZEME

Fél év után végre itthon. Nem is tudom, hova menjek, kiket látogassak meg előbb: az élőket-e vagy a holtakat? Most már ők, a holtak vannak többen és csak látszólag türelmesebbek, mint az élők. Messziről visszatekintő, néma szemrehányásuk a sírukig kísér, mert szomorúságukban, síri elhagyatottságukban kiengesztelhetetlenek. Már csak ezzel a síron túli tekintetükkel kapaszkodnak belénk,

nem evilági árvaságukban. Mert ha még mi is megfeledkezünk ró-
luk, ha elfeledjük őket, a teljes és végleges enyészet lesz a sorsuk.

Különös halottaim vannak. Azt már elmondtam, hogy anyai nagy-
apámat, a Kiss öregapát, akit mi egyszerűen „kisöregapának” hív-
tunk, pedig nem volt kicsi, kis termetű, egyenes tartású, magas, szí-
kár és szigorú volt, ezenkívül pincér, gépész és tanyai tanító, el-
mondtam már, hogy ezt a nagyapámat halála után harminc évre
fölvették a sírjából, hogy a fölszámolásra ítélt, közös temetőből
csontjait fölvigyék a „katolikus” Kálváriára, mert amikor meghalt,
ókatolikus lévén, csak a „közös” temetőbe kapott bebocsátást néhány
pravoszláv, ateista és református közé.

Egyik nagybátyám koporsóját egy év után költöztették más sír-
ba, pontosabban egy frissen megalapozott, családi sírboltba, amely-
nek ő lett az első lakója.

Özvegyét a sírok között találok. Megörül, amikor meglát.

— Gyere, megmutatom M. bátyád kriptáját. Nagyon szép. Én
meszeltem ki a falát, letettünk egy asztalt, padot, az asztalra egy
kancsó vizet, poharat, hogy ha megszomjazik szegény, ihasson, ott
van egy szál gyertya is, meg egy skatulya gyufa. És kilenc polc.
Az elsőn pihen ő. Majd oda tesznek le bennünket is megpihenni.
Amikor megcsináltuk a kriptát, úgy gondoltuk, M. bátyádat föl-
vesszük és átvisszük oda, hogy együtt legyen a család. Ugye, na-
gyon jól csináltuk?

Bizonnyatom, hogy igen. Nem kell biztatnom, hogy mondja el az
exhumálás körülményeit, boldogan meséli:

— Úgy gondoltam, ha már föl vesszük, a koporsóját is fölnyitta-
tom. Elszaladtam az orvoshoz. Ismerte M. bátyádat, tudta, hogy ví-
zibetegségben szenvedett szegény, doktor úr, mondtam neki, adjon
nekünk egy papírt, hogy fölnyithassuk a koporsót, látni szeretném
még egyszer, tudja, milyen nyugtalan, ideges, csupa ideg ember volt
az én uram, tán csak nem fordult meg a koporsójában, hát megen-
gedte, adott hivatalos papírt, így aztán föl is nyitottuk. Tudod, mi-
lyen szép volt még mindig az arca? Még mindig mosolygott. Szép
volt a feje alatt a párna, a haja, minden. Tudod, hogy mindig sokat
adott magára. Megfogtam a cipője orrát, megmozgattam: nagytata, de
szép még mindig a cipőd. Feküdt, oldalán a két keze. — Keresztbe
tegyük a kezét, összekulcsoljuk? — kérdezték. — Ne! — mondtam.
— Maradjon minden úgy, ahogy volt. Kapott egy új szemfö-
delet, mert a réGINEK a része, ami kívül maradt a koporsón, elron-
gyolódott.

Az egészszet egy mindennapi eset egyszerűségével s derűjével mondja el. Nem úgy, hogy közben derül is rajta. A derű magában az előadásmódban van. A hangütésben.

Megnyugtató élmény volt számára, hogy megboldogult férjét halála után egy esztendőre úgy találta a fölnyitott koporsóban, ahogy most nekem elmondta, ahogy belehelyezték.

Egyszer már eltemette a férjét, akkor bizonyára el is siratta, és még sokáig újra és újra elsiratta, ha eszébe jutott, gyászolta, és lassan temette magában. Ez a másodszori temetés nem temetés volt. Inkább valami babonás, primitív, de legyűrhetetlen kíváncsiság: valóban úgy fekszik, ahogy letettük? Tényleg nem fordult meg a koporsójában? Megnyugodva tapasztalhatta, hogy nem. Akkor pedig minden rendben van. Vagy mégse? Olykor a halottak szemét jobban magunkon érezzük, mint az élőkét.

KIK VARRJÁK A SUBÁT?

Akivel beszélgetek, kerek hatvanhat éve él az Egyesült Államokban. A húszas évek legelején vándorolt ki egy kis, bánáti faluból, már kész mesteremberként, mesterségét — varrógépjavitó — a mai napig folytatja, igaz, nyugdíjba vonulása óta inkább csak szórakozásból. Hogy könnyebben teljenek a napjai. Kilencvenkét éves.

Beszédét ilyen kifejezésekkel fűszerezi: apró-cseprő; gyerkőckocromban; a szalma olyan száraz volt, mint a puszkapor; egyszer úgy elagyabugyáltak, hogy koldultam; az még magánjáró gép volt; nehéz volt az ugaron megfordulni; dolgoztunk látástul vakulásig; mirigy; elcsábított.

Megkérem, mondja angolul azt, hogy látástól vakulásig. Gondolkozik egy darabig, majd: „az angolban ez nincs”.

Nincs semmiféle nyelvészkedő hajlama, noha négy nyelven beszélt folyékonyan: a kivándorlásáig az anyanyelvén kívül németül és románul, kint megtanult angolul, azóta a románt teljesen, a németet is jócskán elfelejtette; csak az anyanyelvét nem felejtette el. Anyanyelvének a ritkábban használt szavait sem, mint például a fátyolfelhő vagy az elidegenedés. Nem felejtette el ennek a nyelvnek a természetes zengését, muzsikáját, hangsúlyát, azt, amit az idegenek talán a legnehezebben sajátítanak el. Azt, amit az angoltól mindez ideig — hatvanhat éven át — ő sem tudott teljesen elsajátítani: „talán minden szót tudok már, de egy született amerikai rögtön észreveszi a beszédemen, hogy nem angol az anyanyelvem”.

A bátyja fiának a felesége az itthoni rokon és vendéglátó, aki so-hase hagyta el a szülőfaluját, üdítő italt hoz ki az öreg sanyarika-szilvafa alatt felállított asztalra, s szíves szóval így kínál bennünket:

— Fogyasszanak egy kis szokot!

Nincs kizárva, hogy ha beszélgetőtársam is itthon marad, most nem ilyen mondatokat hallanék a szájából: „Ebben a kánikulában be kellett utaznom Kikindára, de nem volt szerencsém, mert a szluzs-benica, aki a potverdákat kiadja, nem volt ott; valami szasztanakja volt éppen.”

Ebből a szempontból jó tehát, hogy kivándorolt? Ő kivételesen nem kever angol szavakat a beszédébe. De nem azért, mert nyolcvan évvel ezelőtt beleverte a fejébe a kisoroszi tanító, hogy az csúnya. Azért nem kever a beszédébe sem angol, sem más idegen szavakat, mert még mindig nem felejtette el anyanyelvének a szavait; beszélgetés közben olyan könnyedén szolgálják őt ennek a nyelvnek a szavai, mintha örökké csak ezt a nyelvet használta volna. Mintha egy tökéletesen zárt, anyanyelvi rezervátumban élte volna le életét. Pedig nem így volt, és az sem fogható rá, hogy anyanyelvének megőrzésében valamiféle céltudatos elvek vezérelték volna. Odahaza, Amerikában magányos sétáin, de családjá körében is már jó ideje csak angolul forgatja esze kerekét. Belső monológjait, az önmagával való beszélgetést angolul folytatja. Néha álmodik ugyan még magyarul, de a legtöbb álma „angol nyelvű”. Anyanyelve mégsem szenvedett csorbát, vagy alig szenvedett; ez a második természeti csoda, azonkívül, hogy erőben, egészségben ilyen magas kort megért.

— Odahaza van egy kis varrógép-gyűjteményem. Rábökve az egyikre, megkérdi egyszer a harmadik szomszédom, egy ötvenhatos magyar: ezen mit varrtak? Kiugrik a számon, hogy többek között ködmönt. — Az micsoda? — néz rám. Én is ránézek, valahogy úgy, legalább akkora meglepetéssel, ahogy ő énrám: — Hát nem tudod? — Nem — azt mondja. — Hát azt, hogy szörme? — Azt sem tudja. A subát már meg sem mertem kérdezni. De aztán belém bújt a kisördög: te, ecsém még csak harmincegy éve vagy kint, én több mint hatvan éve, és máris elfelejtetted, mi a ködmön? Vagy soha nem is tudtad? Azt se tudod, hogy hívják azt a mestert, aki valaha odahaza a subát varrta? Meg is kérdezem tőle: — Tudod-e, hogy hívják azokat a mestereket, akik szörmével dolgoztak? — Nem tudom — csóválja a fejét. — Sose hallottad azt, hogy szücs? — Azt hallottam — mondja. — Van egy ilyen nevű ismerősöm. — Itt le-

zártunk mindent. Egy csöppet még meg is sajnáltam az ipsét. Vizsgáztatom szegényt, pedig jóllehet előbb kiszaladt, mint ahogy ott-hon megtanulta volna, kik varrják a subát.

Ő már akkor „szaladt” ki, amikor odahaza majdnem mindent megtanult. Fültanúként állíthatom, megtanult egy életre.

Órarckép ököllet, 1917. IV. 19.